

SEBESTÉNY SÁNDOR: A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG (1925–1933)

Bp. 1981. Kossuth Kk. 261 l.

Vitám már az Előszó olvasásakor elkezdődik; Sebestény ugyanis itt azt állítja, hogy az 1930-as őszi baloldali kilépés után „József Attila és társai a következő évben egyénileg azonban visszaléptek, egyenesen az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja utasítására.” (5–6. l.) Ennek *bizonyításával* – a későbbiek során is – adósunk marad. József Attila 1931 végén még élesen bírálta a parasztságot piederesztáira emelő ifjúsági egyesületeket, így a Bartha Miklós Társaságot is (*Fiatalságunk és a népművészet Szabadon*, 1932. jan.). Annál meglepőbb, hogy 1932. február 29-én már az újjászervezett Társaság vezetői között találjuk, a közgazdasági alosztály vezetőjeként. (L. *József Attila a Bartha Miklós Társaságban – másodszor* c. tanulmányomat, ItK 1979. 556.) Pártutasításra? Nem valószínű! Inkább a Sarló és Kalapács 1931. júniusi igaztalan bírálata utáni helyzetben – amikor a költő sorra elvesztette szeminaryumait! – új fórumot kerestett elvei hirdetésére. Ehhez szövetségesnek kínálkozott a vele egyidőben kommunistává vált Lakatos Péter Pál – 1929–30-ban még az Előőrben írta fajvédelmi alapállású bökverseit és glosszáit –, valamint a fajvédelemmel ugyancsak szakító, a szocializmus és a fordizmus eszméit sajátosan ötvöző Szathmári Sándor, a Társaság ügyvezető elnöke. Hogy József Attila pártutasításra ment volna – 1932-ben! – a BMT-be, több mint kétséges!

A voltaképpeni tanulmány – rossz ómen! – tárgyi tévedéssel kezdődik. A BMT megalakulása ugyanis kétséget kizáróan 1925. április 2-án történt, és nem április 4-én, mint ezt Sebestény Sándor állítja. (15. l.) Pedig forrásunk ugyanaz. A Bartha Miklós Társaság alakuló ülésének jegyzőkönyve, Bp. 1925. április 2. Dr. Asztalos Miklós elnök aláírásával hitelesített 1925. augusztus 28-i másolat. (OLK-149-1932-74442/152–153.) Ezt a dátumot közli Szabó Miklós úttörő jelentőségű tanulmánya is (*Új elemek az értelmiségi ifjúság mozgalmában az 1920–1930-as évek fordulóján. In, A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918–1945.* Bp. 1978. 145.). Szabó Miklós említett írására Sebestény Sándor több ízben is hivatkozik . . . (Zárójelben: a megalakulás pontos dátumát a Kossuth Lajos Tudományegyetemen benyújtott dolgozatában Hajas Zsuzsa egyetemi hallgató is pontosan közölte, 1978-ban.)

A továbbiakban elsősorban a tanulmány vitatható vagy/és kiegészítendő állításaival foglalkozom. A BMT 1926-os tavaszi vitaestsorozata öt előadásból állt. Ezek közül Sebestény csak három ismertet. A teljes sorozat menetrendje:

1. Berkes József: A délvidéki Magyar Párt politikájáról – febr. 17.

2. Az erdélyi autonomizmus és a Magyar Párt – febr. 24.

3. Langhoffer Pál: Az elszakított Felvidék irodalma – ápr. 7.

4. Asztalos Miklós: Ady és a magyar paraszt – ápr. 21.

5. Rados K. Béla Masaryk pályafutása – május 5.

Nem akarom a bírálat ürügyén elismételni A *Bartha Miklós Társaság megalakulása és első éve* (Lit. 1980. 307–330.) c. tanulmányomat, azt azonban meg kell jegyznem, hogy Sebestény meg sem említi a Társaság 1926 őszi válságát, az *Új Élet* c. folyóirat körüli csatározásokat és a Csanády György – a Szeffe vezetője – megnyerésére tett kísérleteket. Azt is csak tanulmányom olvasója tudhatja, hogy 1926. december 16-án újraindultak a május óta szünetelő vitaestek, folyamatos számozással (6. vitaest: Kardos Béla: A neokonzervativizmus mint világrámlat stb.). Sebesténynek e tényről nincs információja, ezért a május 5-i előadás ismertetése után így folytatja: „Fokozatosan előtérbe került a magyar szociális problémák iránti érdeklődés is. Jó ideig Szabó Dezső ideológiáján keresztül közelítették meg a kérdéskomplexumot, akinek útmutatásából pedig jócskán hiányzott a társadalomelméleti realitás. Az 1927-es tavaszi ülészak egyik legjelentékenyebb estje volt a rendkívül tevékeny Kardos Béla által tartott előadás, mely »Szabó Dezső és a magyar falu« címmel hangzott el.” (20–21. l.) Tegyük hozzá: Kardos Béla 1927. január 20-án tartotta említett előadását, a vitaest-sorozat 9. részeként. Nem is a tavaszi–téli dátum körül van vitám, de hiányolom, hogy Sebestény említést sem tesz arról, hogy működése első másfél évében a Társaság még nem kötelezte el magát Szabó Dezső ideológiája mellett. Sőt! Az 1925-ös Évkönyvben Ajtay Miklós éppenséggel bírálta a BMT későbbi Mesterét – erről azonban a könyv írójának nincs tudomása.

Olvassuk tovább a tanulmányt. „Az első nagy erődemonstrációt – mely a szűk egyleti kereteken való túllépést jelezte – az 1927. május 21-én megrendezett Móricz-ünnepség jelentette.” (21. l.) Ezt a kijelentést kommentár nélkül közölni helytelen! A Móricz-ünnepség 470 (!) tagú rendezőbizottságában mindössze 13 tagját találjuk a BMT-nak s a Pesti Napló május 22-i híradása szerint „A pápai, sárospataki, budapesti teológusok küldöttei mellett köszöntő szavakat mondott a magyar ifjú munkások megbízottja, Szakasits Antal. Egybefonódtak az Otthonnak, az Újságíró-egyesület szónokának szavai a MEFHOSZ szónokának szavaival, beszélt a kerületi diákszövetségek küldötteje és körülbelül tizenöt más diáktestület vezetője . . .” A Bartha Miklós Társaság tehát csupán a tizenöt diákégyesület sorában vett részt a negyedszázados írói jubileumához érkezett Móricz Zsigmond ünneplésében. Jegyezzük meg: a Társaság nevében Fábian Dániel, az ünnepség előtt néhány nappal megválasztott új ügyvezető elnök köszöntötte Móriczot. (Fábian Dániel megválasztásának körülményeiről – és idejéről – sem tud a szerző, aki nehezen magyarázhatóan fényképét is kihagyja a Társaság vezetőinek arcképcarnokából. Itt jegyzem meg, hogy közli viszont a *Döntsd a tőkét, ne stráncokozz . . .* kötetére botot emelő József Attila fényképét; e kötet barthás fogantatásának leírásával, átdolgozott verseinek bemutatásával viszont adósunk marad. L. erről Szabolcsi Miklós–Tasi József, *Egy verseskönyv születése*. [Bevezető a kötet hasonmás kiadásához] Bp. 1980.

Időrendben ezután következne a BMT és a munkásosztály első, bármilyen torz formában, de mégiscsak megvalósuló kapcsolatának taglalása; közös akcióik a Gábor Áron Székely Munkásszövetséggel. Erről azonban források hiányában nem tud a szerző s így nem is említheti.

Az 1927 őszi – folytatólagos számozású – vitaest-sorozat 12. előadását Sebestény Sándor nem ismerteti (Erdődi Lajos: Földreform – okt. 29.). 1928 januárjában megjelenik a Csanády György-féle Hídban Szász Béla: *A gracchusi Földreform* című tanulmánya, a szerkesztő jegyzetével: „A Híd eredeti programjának megfelelően e tanulmánnyal beindítja társadalom, gazdaságpolitikai és nemzeti kisebbségi rovatát. A szerkesztőségnek sikerült a *Bartha Miklós* tudományos és irodalmi *Társaság* közreműködését biztosítani.” Ez gyakorlatilag fúziót jelentett a folyóirat és a Társaság között. Ez a magyarázata, hogy bár a

Híd kiadásában jelenik meg az *Ifjú szívekben élek* című röpirat, szerzői, szerkesztői között a BMT tagjait is ott találjuk. A röpirat mindkét szerkesztője, Hajdú Dénes és Kessler-Balogh Edgár a BMT tagjai; utóbbi budapesti tanulmányútjáról hazatérve – nem utolsósorban a barthások hatáására – létrehozta 1928 augusztusában a csehszlovákiai Sarlót. (L. erről részletesen *A Sarló és Bartha Miklós Társaság kapcsolatáról* c. tanulmányomat, melyben egymás fejlődésére gyakorolt kölcsönhatásukat részletesen elemzem. Irodalmi Sz. 1980. 374–378.)

Ezután kellene szót ejteni a BMT alapszabályainak jóváhagyásáról – 1928. április 4. – és első nyilvános rendes előadásáról, melyet Szabó Dezső tartott május 23-án *A magyar demokrácia tartalma és törvényei* [nem „törvénye”, mint Sebestény írja] címmel „a faji öntudatra ébredt haladó magyarság számára”.

Sebestény az 1928. május 20-án és 21-én tartott Ady-ünnepségről források hiányában meglehetősen szűkszavúan tudósít – meg kellett volna néznie legalább a Népszava és az Est-lapok beszámolóit –; az ünnepségre kiadott – már említett – röpirat tanulmányait és a kibontakozó vitát azonban megfelelően ismerteti. Azazhoggy . . . mivel nem mestere a tollnak, egy helyen félreérthetően fogalmaz: „Szász Zoltánnak az antológiában szereplő, a *Nyugatban* megjelent írására Győry Dezső is reagált.” (45. l.) Szász Zoltán nem írt az *Ifjú szívekben élek* c. röpiratba. Az idézett mondat helyesen így hangzik „Szász Zoltánnak az *antológiát bíráló*, a *Nyugatban* megjelent írására . . . stb.”

A szerző külön fejezetet szentel a BMT 1928-as Értesítőjének. Tévedései ezúttal hajmeresztőek és a tudományos kutató számára megbocsáthatatlanok. Idézem az első bekezdést: „A BMT fejlődésének egészéről nyújtott kép felvázolásakor külön fejezetet érdemel az 1928 szeptemberében megjelent *Értesítője*. A BMT *Értesítőjében* kifejtett koncepció, annak főbb megállapításai népszerűsítésére a Bartha Miklós Társaság egyik baloldali vezető egyénisége, a költő József Attila vállalkozott.”¹⁰³ A polgári radikálisok lapjában, a *Századunkban* jelent meg ismertetése, mely alapvető változást jelez munkájukban.” (47. l.) A 103. jegyzet: „*József Attila*, a BMT Értesítőjéhez. Száz. 1928. 8. sz. 589. old.”

Az első kérdés: hol olvasta Sebestény József Attila cikkét? A 103. jegyzet szerint a *Századunkban*. (Tegyük hozzá: a *Századunk* 1928/9.

számában és nem a 8-ban . . .) Itt, és a Szabolcsi Miklós által szerkesztett József Attila Összes művei III. kötetében a cikk pontos címe: *A Bartha Miklós Társaság Értesítőjéhez (1928 október)*. A költő ugyanis a BMT 1928. októberi Értesítőjét ismerteti és nem a szeptemberit. Szabolcsi Miklós az idézett kritikai kiadás jegyzetében már 1958-ban (!) világosan megkülönböztette a Társaság 1928 szeptemberi [1.] és októberi [2.] Értesítőjét. (I. m. 284–285.) Ha Sebestény elolvassa Szabolcsi jegyzetét, máris megóvja magát egy tévedéstől. A továbbiakban idézi a költő értékelését a Társaság – szerinte – 1928 szeptemberében, valójában 1928 októberében kiadott Értesítőjéről. Ezután maga is „folytatja” – a szeptemberi Értesítő ismertetését. Mindebből az derül ki, hogy Sebestény a BMT szeptemberi Értesítőjét tanulmányozta. Vajon hol? Bár a forrást nem jelöli meg – tanulmánya 105–110. és 113. jegyzetében egyszerűen „A BMT Értesítője, 1928. szeptember” jelölést használja – feltételezem, hogy az Országos Levéltárban, mert sokszor hivatkozik arra az iratsomóra, mely ezt az Értesítőt is tartalmazza – a belügyi szervek által készített gépiratos másolatban. (OL K-149-1932-7-4442/105–116.) Ugyanebben az iratsomóban megtalálható a BMT 1928 októberi – József Attila által szemlézett – Értesítője is. (Ih. 90, 97–102.). Megjegyzem, hogy a szeptemberi Értesítő eredeti – unikális – példánya megtalálható a szegedi József Attila Tudományegyetem könyvtárában. Szinte megmagyarázhatatlan, hogy a két-különböző idejű és tartalmú Értesítőt Sebestény „összemossa”, illetve az októberiről nem is vesz tudomást!

Az idézett bekezdés további tévedése, hogy József Attilát 1928 szeptemberében (!) „a Bartha Miklós Társaság egyik baloldali vezető egyénisége”-ként aposztrofálja. József Attila Századunk-beli cikke írása idején még nem is volt a BMT tagja, cikke 1928. novemberi megjelenésétől kezdve járt el a Társaság őszi előadásorozatára, miután bizonyossá vált számára, hogy szerelmét, Vágó Mártát – mint 1931-ben írja – „osztálya elragadta tőlem . . .” A költő ekkor, 1928 utolsó hónapjaiban talált új barátokra a barthás fiatalok között s csak 1930 őszére lett a Társaság „egyik baloldali vezető egyénisége” . . .

Sebestény ezután ismerteti a BMT 1928-as őszi előadásorozatát a parasztkérdésről – Asztalos Miklós Magyar Szemlében közölt tanulmánya alapján (a 125. számú jegyzetben a Társaság elnö-

kének nevét tévesen Asztalos Istvánnak írja). Itt jegyzem meg, hogy az első előadó, Áfra Nagy János *Középosztályunk és a parasztság* című november 7-én tartott előadásának teljes szövege megjelent az Előörs 1928. november 11-i és 18-i számában.

Teljesen hiányzik a tanulmányból a BMT és Bajcsy-Zsilinszky Endre Előörs című hetilapja kapcsolatának dokumentálása (s e kapcsolat megszűnésének okai), valamint a Dénes István-féle Magyarországi Földműves és Munkáspárttal való ideiglenes fúzió bemutatása. (Mindkét kérdést röviden érintettem *József Attila, Akácokhoz (Kétféle „Ars politica”)* című tanulmányomban, Tiszatáj, 1980/4. 41–47.; a költő – és a BMT – Előörs-korszakát részletesen bemutató tanulmányom a közeljövőben jelenik meg.) Sebestény sajnos a rokon törekvű mozgalmaktól elszigetelten vázolja a BMT történetét – kivétel a miskolci „Kőtörő” és a csehszlovákiai Sarló, bár a sarlós kapcsolat megszakadásának okait nem ismeri –, az Erdélyi Fiatalok és a szegedi Bethlen Gábor Kör munkájának ismertetése különösen hiányzik a tanulmányból. (1930-ra már a BMT – személy szerint Fábián Dániel – volt az „összekötő” a sarlósok és az említett csoportulások között.) Helyesen ismerteti viszont a BMT „narodnyik” és A Toll urbánus ideológiájának ütközőpontjait. A Toll 1929-es Ady-vitáját túlzott részletességgel mutatja be; ez a vita csak laza szálakkal tartozik témájához.

Elérkezve az 1929-es év nyarához, a tényeknek megfelelően elemzi az Új Magyar Föld első számát és a kritikai visszhangot. Ezután ismerteti – felületesen – az Új Magyar Föld második számát, József Attila erről írt bírálatát – *Új Magyar Föld és – néptelen szavak* –, majd részletesen tárgyalja a Társaság – szerinte – 1929 októberében kiadott Értesítőjét. Idézem: „A BMT munkája közepette igyekezett figyelemmel kísérni a szomszédos országokban felbukkanó szellemi áramlatokat is. Így szerény könyvomatosságunkban, az 1929 októberében megjelent *Értesítő* új számában meleg szavakkal köszöntötték az Erdélyi Helikon című folyóirat írásait. Tiszteletükre még egy külön vitaülést is beiktattak. Az 1930. október 25-re hirdetett előadásnak a következő címet adták: „A faji kataszterek és autonómiák (az új államtipus képe)»” (118. l.)

Sebestény ezek szerint mégis tanulmányozta a BMT 1928 októberi Értesítőjét. Ugyanis ennek a – József Attila által a Századunk 1928 novem-

beri számában ismertett – stencillel sokszorozott híradónak első és második oldaláról idéz. Nos, tegyük fel, Sebestény elnézte az Értesítőn pontosan feltüntetett dátumot: 1928 október. Akkor sem tudom megérteni s mégkevésbé magyarázni, miért teszi A faji kataszterek és autonómiák (Az új államtípus képe) c. előadást 1930 októberére!? Sajátos félremagyarázó logikájához is hűlen lett, mert egy éves tévedését még egy évvel megtoldotta . . .

Sebestény ezután zavartalanul felsorolja az 1929 októberében kiadottnak vélt Értesítőből a falubizottság programját. Idézem: „november 7-re Áfra Nagy János »Középosztályunk és a parasztság«, november 14-re Dénes István »A magyar jövő és a magyar paraszt«, november 21-re Fábíán Dániel »Európa jövője és a magyar paraszt«, november 28-ra Abaffy Béla, Mester Miklós és Rados K. Béla »Az utódállamok paraszt- és agrárpártjai« című előadásait tervezték.” (119. l.)

Vajon hogy feledkezhetett meg arról, hogy az – állítólagos 1929-es – októberi Értesítőben meghirdetett négy előadást Asztalos Miklós nyomán már maga is ismertette könyve *Elméleti vitaforum* című fejezetében. Így: „Működésük kezdetén – 1928 októberében és novemberében – négy vitaelőadást rendeztek a Fővárosi Könyvtár előadó termében a magyar parasztp problémáról. Az első vitaest előadója Áfra Nagy János volt.” (58. l.) Továbbá: A harmadik vitaest előadója Fábíán Dániel volt, aki »Európa jövője és a magyar paraszt« címmel tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást.” (60. l.) Stb., stb.

Ekkora felületesség egyetemi szemináriumi dolgozatban sem engedhető meg. Tévedésére a szerző maga is rájöhethet volna, ha leadás előtt legalább egyszer figyelmesen elolvassa könyve kéziratát! Könyve 58. oldaláról idézett mondatában 1928 októberére és novemberére teszi a négy vitaestet. Az októberi dátum – téves. Ez a tévedés elkerülhető lett volna, ha Sebestény ismeri Fábíán Dániel *József Attiláról* írt, 1974-ben kiadott könyvét. Fábíán ugyanis könyve 110. lapján fakszimilében közli a vitaestek plakátját a pontos dátumokkal . . .

Az elvetélt Ifjúsági Parlament történetét lényegében híven adja elő. De a dátumokkal itt is hadilábon áll! Hivatkozik például Asztalos Miklósnak – szerinte – „1930. október elején” – írt cikkére – *Az ifjú nemzedék új arca* –, mely az Új Magyar Föld 1929. október–november–decem-

beri számában jelent meg (127. l.) Vagy: ismerteti a Rohonyi Vilmos és Olt Károly által szervezett *Kelet-európai Szeminárium* történetét a Magyar Nemzet 1979. június 7-i számában megjelent cikkem alapján. Sebesténynél a megjelenési év: 1969. (251. l., 172. jegyzet) Kommentár? Mi nek . . .

Ha ismerte volna Fábíán Dániel dokumentumgyűjteményét, bemutathatta volna a Sarlós és a Bartha Miklós Társaság kapcsolata fellazulásának, majd megszakadásának okait. A sarlósok ugyanis a BMT-vel közös akcióként tervezték 1930. március 15-i koszorúzásukat Petőfi szobránál. A Társaság Hódmezővásárhelyen tartózkodó ügyvezető elnöke, Fábíán Dániel és budapesti helyettese, Könyves-Tóth Kálmán ezt nem vállalták s nem vállalták az Új Magyar Föld harmadik számában Boross Zoltán pozsonyi sarlós *Kossuth Lajos dunai konföderációja és az új nemzedéki kérdés* című írásának közzétételét sem. A sarlósok útja ettől kezdve nyílegyenesen vezetett a munkásmozgalomba, míg Fábíán Dániel és József Attila – ideiglenes megtorpanásként – megírta *Ki a faluba* című röpiratát. (A BMT 1930. március 23-i Ady emlékünnepejének története is csupán Fábíán Dániel dokumentumgyűjteményéből rekonstruálható.)

További hiányosság, hogy a szerző, bár utal rá, nem adja pontos kronológiáját a Szász Béla által a BMT keretein belül szervezett Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak. A Társaság 1930 őszére kialakult frakcióinak és e Párt viszonyának elemzése is hiányzik, így a baloldal 1930. október 31-i kilépése sem indokolt. Kedvem lenne idézni a könyv 196–197. lapjait, mert szinte minden állítása helyesbítésre szorul. A feladatot úgy oldom meg, hogy a fennmaradt dokumentumok alapján ismertetem a baloldal kiválásának történetét és jelzem, hol tér el álláspontom a Sebestény által felvázolt képtől.

1. 1930. szeptember 26-án Könyves-Tóth Kálmán levélben közölte a hódmezővásárhelyi Városi Kórházban dolgozó Fábíán Dániellel és az ekkor már Budapesten élő Asztalos Miklóssal, hogy „. . . a Bartha Miklós Társaságban viselt helyettes elnöki, helyettes ü. v. elnöki és helyettes szociálpolitikai alosztály elnöki tisztségemről lemondok. Tisztelettel bejelentem továbbá, hogy a Bartha Miklós Társaságból kilépek.” OSzK Fond 71/20–21.

2. Ezt az állítást egy Fábíán Dánielhez 1930. október 2-án írt K. aláírású levél – Olt Károly

vagy Kodolányi János írhatta – nyomatékostíja: „Kálmánhoz mentem ma délben: a BMT-ből való kilépését befejeztnek tekinti: okai: a BMT tisztikara nem támogatta munkájában és nem bírja idegekkel a BMT jobb és baloldala közti valamelyes egyensúlynak fenntartását, 2. elvi ellentét (ez utóbbit szerettem volna tőle hallani, de erre vonatkozólag nem nyilatkozott, azt hiszem a BMT jelenlegi orientációjával nincs nagyon ellentétben).” Ih. 26.

Minderről Sebesténynek nincs tudomása.

3. Valamint arról se tud, hogy 1930. október 24-én a BMT választmánya ülést tartott. A fennmaradt jegyzőkönyv szerint „Asztalos [Miklós] elnök nyitotta meg a gyűlést. Könyves-Tóth Kálmán [aki ezek szerint mégsem tekintette „befejezettnek” a Társaságból való kilépését – T. J.] tartotta meg beszámolóját az utolsó fél év munkaságáról. Utána Fábíán Dániel ügyvezető elnök tartott beszédet a Társaság legközelebbi feladatairól.” Ih. 55/8. (Beszédének fennmaradt hét oldalas, tintával írt fogalmazványa szerint megkísérelte a jobb- és baloldal robbanásig feszült ellentétét elsimítani. Ih. 46/5.) A jegyzőkönyv hátlapján Fábíán Dániel írásával olvasható a Társaság 1930-as őszi előadástervezete; József Attila is szerepelt volna *Van-e nemzeti kultúra?* című előadásával.

4. A választmányi gyűlésről *Nagy ifjúsági kongresszust készít elő a Bartha Miklós Társaság* címmel számolt be a Népszava október 26-i és a csehszlovákiai Baráti Szó decemberi (!) száma; utóbbi *A Bartha Miklós Társaság őszi ülése* címmel. Azonos szövegüket bizonyára a szociáldemokrata kapcsolatokat kiépítő – és református elkötelezettségét megőrző – Fábíán Dániel juttatta el mindkét orgánumhoz.

5. 1930. október 31-én emlékünnepelet tartott a Társaság, névadója halálának negyedszázados évfordulója alkalmából. Erről már Sebestény is tud, szerinte Fábíán Dániel megnyitóbeszéde után „... Szász Béla titkár, az általa Bartha Miklósról festett képet átadta a Társaságnak.” Sebestény itt nagyvonalúan festővé avatja a jogi végzettségű Szász Bélát, holott közös forrásunk, egy „szigorúan bizalmas” jelentés szerint csupán arról volt szó, hogy Fábíán felkérésére Szász átadta az általa *adományozott* portrét a Társaságnak. Szerzőnk ezt követően „megvédi” Szász Béla ellenében Bartha Miklós emlékét – a komikum határát surolva –, majd részletesen ismerteti Kardos Béla előadását a *Nemzetiségi kultúraautonómiáról*. Nem vesz tudomást viszont a rendőri

jelentés fontos információt tartalmazó befejezéséről, mely így hangzik: „A társaság dolgai egyébként nem állnak jól. A közeli napokban a nemzeti érzésűek élükön dr. Szász Bélával alighanem ki nem vonulnak és akkor dr. Fábíán Dánielnek színt kell vallania.”

6. A „színvallás” még aznap este bekövetkezett, bár nem a „nemzeti érzésűek”, hanem a baloldal vonult ki a Társaságból, Fábíán Dániel vezetésével. „Mi nem akarunk a Magyar Nemzeti Szocialista Párt (a magyar hitleristák) alvállalata lenni” – jelentették ki a Népszava 1930. november 1-i számában közölt nyilatkozat aláírói; köztük József Attila.

Egészen sajátosan értelmezi az október 31-i emlékünnepelet Sebestény Sándor. „Asztalos Miklós volt elnök [1930. október 31-én még Asztalos Miklós a Társaság tényleges, nem pedig „volt elnöke”! – T. J.] – írja – tekintélyét is latba vetette, hogy Szászt, valamint az agrárprogramot kidolgozó Szabó Bertalant és követőit visszaszorítsa, s a nyílt szakítást elkerülje. A szakadást azonban Asztalos sem tudta megakadályozni, mivel a jobboldal elérte, hogy Fábíán Dániel ügyvezető alelnököt megbuktassák, s helyére kompromisszumos megoldásként Könyves-Tóth Kálmánt állítsák.”

Forrásként Asztalos Miklósnak *Új magyar nemzedék* címmel a Református Diákmozgalom 1932. februári számában közölt tanulmányára és Fábíán Dániel kései visszaemlékezésére – *A résztvevő szemével*, PTK 1979/2. – hivatkozik. Nézük először Asztalos tanulmányát, mely Fábíán állítólagos leváltásához és Könyves-Tóth – Sebestény által állított – elnöki kinevezéséhez viszonylag közeli időben készült. Asztalos csupán ennyit mond: „Másképp évvel ezelőtt végül még egyszer megkíséreltem egy táborba hozni a lassan férfiúvá lett kortársakat. A Bartha Miklós Társaságban sikerült a veszélyesen balra tolódott elemeket háttérbe szorítani.” I. m. 94. E sorokban Asztalos Miklós ugyan sajátosan értelmezi Fábíán és társai kilépését, de sem itt, sem tanulmánya további részében szót se ejt Könyves-Tóth Kálmán elnökké választásáról (aminek feltétele lett volna az ő leváltása is . . .).

Szerzőnk forrása tehát csupán Fábíán Dániel memoárja lehetett. Idézem: „A Bartha Miklós Társaság vezetőségét hirtelen (véleményem szerint az alapszabályok mellőzésével) összehívták, új vezetőséget választottak. Helyembe ifj. Könyves-Tóth Kálmánt választották. Átéltam a bukott

vezér irigylésre nem méltó erkölcsi és lelki váltságát. Akkor fogalmaztam meg tizenkettőnk [?] kilépését." I. m. 207. Sebestény tehát forrásként fogadja Fábían – kirívó tévedésekkel teli – visszaemlékezését.

7. Pedig ha alaposan tanulmányozta volna az Országos Levéltár többször idézett iratcsomóját, az 1931. január 17-i „szigorúan bizalmas” jelentésben a következőket olvashatta volna:

„A Bartha Miklós Társaság dolgában jelentettük, hogy a közelmúltban feloszlott. A tagok egyrésze, amint már ismerttük a Magyar Nemzeti Szocialista Párt alapításában vett részt, egy másik részt a Magyar Nemzet-Politikai Párt [helyesen: Nemzetpolitikai Társaság – T. J.] szívtott fel magába, egy töredék pedig a szociáldemokratákhoz csatlakozott.

Ebbe a bomlási processusba nem tudott belesnyugodni a tagok egy része és Könyves-Tóth Kálmán vezetésével e hó 14-én a Central kávéházban este 8 óraker talákozót adtak egymásnak.

A találkozón Könyves-Tóth Kálmán úgy tün-tette fel a dolgot, hogy a Bartha Miklós Társaság nem bomlott fel, mostani összejövételük közgyűlés jellegével bír. [...] Ezen a közgyűlésen elnöknek jelölték: Könyves-Tóth Kálmánt...” OL K-149-7-4442/181–182.

Megjegyzem, hogy ezt az iratot Sebestény is ismeri – bár ő a rendőri jelentés dátumát, január 17-ét véli a közgyűlés napjának –, csak kissé „át-fogalmazza”. Így: „Egészen új összetételű elnökséget választottak. Az ügyvezető elnök Könyves-Tóth Kálmán maradt...” (220. l.) Helyesen: ügyvezető elnök lett! Az ártértelemezésre azért volt szüksége Sebesténynek, hogy ellentétbe ne kerüljön Fábían Dániel téves adatával.

8. A BMT tehát működésének két és fél hónapos szünetelése után ült össze első ízben és ekkor, 1931. január 14-én választott új ügyvezető elnököt Könyves-Tóth Kálmán személyében. (Könyves-Tóth azonban kezdettől fogva teljes hatalommal bírt, ugyanis Asztalos Miklós tudományos munkája miatt már nem vett részt az újjászervezett Társaság életében, ahonnan 1932 márciusában

ténylegesen is kilépett. Maga Fábían Dániel is e közgyűlés után két héttel, 1931. január 28-án juttatta el Könyves-Tóth Kálmánhoz „Igen tisztelt Elnök Úr!” megszólítású levelét és előző nap írt nyolc oldalas memorandumát, melyben kilépésének okait magyarázza, továbbá rendezti anyagi természetű ügyeit; elszámol az Új Magyar Föld 3. számának nyomdaköltségével és felkéri az új vezetőséget a Társaságnak kölcsönzött 2500 pengő – ezen összegben vásárolták meg Szabó Dezső *Megeged az eső* c. regényének kiadási jogát – megtérítésére. (Mindkét autográf aláírású irat megtalálható Könyves-Tóth Kálmán hagyatékában.)

A Társaság 1931–1933 közötti működéséről Sebestény Sándornak már csak hézagos adatai vannak. Az egyik jegyzetben hivatkozik ugyan *József Attila a Bartha Miklós Társaságban – másodszor* című tanulmányomra (ItK 1979/554–569.), megjegyezve, hogy kézirata nyomdába adása után jelent meg, így „fontos dokumentumait már nem volt módomb felhasználni” (261. l.)

Úgy vélem, bírálatommal tán sikerült igazolnom, Sebestény Sándor kissé túlhamar adta nyomdába kézirátát. Ha megvárja – például – *József Attila és a Halálbüntetés Ellenes Szövetség* című tanulmányom megjelenését (PTK 1980. 90–110.), beszámolhatott volna a Bartha Miklós Társaság által alapított társadalmi Egyesületek Halálbüntetés Ellenes Szövetségéről és benne József Attila kiemelkedő szerepéről. Történetpolitikai tanulmánya megírásában hiányos, számos esetben pontatlanul, sőt tévesen értelmezett adatokra támaszkodott, a korrekció lehetőségét pedig elmulasztotta. Így az a furcsa helyzet állott elő, hogy van ugyan egy 13 íves könyv a Bartha Miklós Társaság 1925–1933 közötti történetéről, de téves állításai félrevezethetik a témában járatan olvasót.

Tasi József

FRIED ISTVÁN: A DÉLSZLÁV NÉPKÖLTÉSZET RECEPCIÓJA A MAGYAR IRODALOMBAN KAZINCZYTÓL JÓKAIIG

Bp. 1979. Akadémiai K. 355 l.

A kilenc fejezetre tagolódó munka fejtegetéseit a magyarországi jugoszlavisztika historiógráfiáját tárgyaló bevezetővel indítja a szerző, majd „a délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok kutatásának magyar mérlegét” vonja meg. Ez utóbbi tanulmányos fejezetben, összegezést kapunk a kérdés eddigi kutatási eredményeiről s azok jellegéről. Fried számba vett minden olyan törekvést, nem egy esetben tudós életművet (pl. Hajnal Márton, Margalits Ede, Szegedy Rezső, Bajza József, Pável Ágoston, Hadrovics László stb.), amelyek a magyar jugoszlavisztika hírnevét öregbítették s egyben a magyar irodalomtörténeti kutatás szempontjából is fontos eredményeket hoztak. A Zrínyi-filológia körébe utalható, Hajnal Márton, Szegedy Rezső, Bajza József tollából származó dolgozatokat éppúgy említhetnők példa gyanánt, mint Hadrovics Lászlónak a kaj-horvát irodalom kérdéseit vagy a középkori Trója- és a Nagy Sándor-regények problematikáját vizsgáló tanulmányait. A jugoszláviai magyar kutatók ezirányú munkásságáról sem feledkeznek meg: szól Szeli Istvánról, aki „a felvilágosodás délszláv-magyar érintkezéseit kutatta, majd Madách délszláv fogadtatásáról közölt hosszabb tanulmányt”; Bori Imréről, aki „Vuk Karadžić magyar kapcsolatainak problémáit vetette föl”; Magdalena Veselinović-Andjelčićről, aki „disszertációban tekintette át a szerb-horvát népköltészet magyar útját a XIX–XX. században.” (35. l.)

Méltatja az 1972-ben, Vujicsics D. Sztoján szerkesztésében megjelent kapcsolattörténeti kötetet is, a *Szomszédság és közösség* címűt, „amely pontosan jelezte, melyek e diszciplína eddig elért eredményei, illetve melyek azok az elméleti-módszerbeli hiányosságok, amelyek a további kutatásnak gátjaivá, akadályozóivá válhatnak.” (36. l.) Ebből az alapállásból kiindulva vázolja fel ama problémákat, amelyek megoldását a magyar jugoszlavisztika soron levő feladatkörének tekint.

A könyv további hét fejezetéből az elsőben (*A magyar felvilágosodás irodalma és a délszláv népköltészet*) a szerb és a magyar irodalmi népiességet állítja párhuzamba s megállapítja, hogy míg a szerb felvilágosodás idején „párhuzamosan fut egymás mellett a népköltészet felfedezésének törekvése a klasszicizmus teljes kibontakozásának

vágyával”, addig a felvilágosodás kori magyar irodalomban „felvilágosodás-klasszicizmus-népiesség keresztezi egymást.” A szerb felvilágosodás legjelentősebb képviselője, Dositej Obradović – noha az angol és az orosz racionalisták neveltje – verseiben a szerb népi tízest, a *deseteracot* is gyakran használja s már Vuk Karadžić fellépése előtt ismeri a szerb népi epika olyan hőseit, mint Kraljević Marko vagy Hunyadi János. A Horatius, Pindaros, Klopstock műveinek példáját követő Lukijan Mušickiról is köztudott, hogy a klasszikus ideálok mellett a szerb népköltészet világa is színezte irodalomszemléletét és munkásságát.

Magyar viszonylatban a népköltészet jelentőségének s értékeinek ilyen jellegű felismeréséről valójában csak Csokonai és Fazekas életműve tanúskodik, ami korábbi keletű *népiesség* a magyar felvilágosodásban, az jobbra „közép- és kisnemesi eszméket visszhangzó, patriarchális jellegű, amely folklór-vonatkozásai ellenére az adott körülmények között beszűkülés, a világtól (= a felvilágosodás eszméitől) való elzárkózás ideológiai támaszául szolgált...” (54. l.)

A két szomszédos irodalom képviselői – az együttléttől fakadóan – szükségszerűen egyszerre figyeltek fel a délszláv népköltészet értékeire a reagáltak is rá, jöllehet – figyelmeztet Fried – különbözőképpen. A szerb irodalmat készületlenül érte a Vuk Karadžić gyűjtötté népköltési anyag, megjelenése meglepetést, sőt „némi meghökkenés”-t idézett elő. A magyar felvilágosodás írói viszont „olyan nemzeti őskort bizonyító, a legigényesebb ízlés szerint átpoétizálható, világos és egyértelmű szerkesztésű, évszázadok csiszolása által szentesített költészetet” fedeztek fel a szerb népénekekben, „amely szembezegezhető”-nek bizonyult „a feudálisan nemesi eredetiségigénnyel, az újabb eszméknek hátat fordító, minden csekély újítástól megriadó provincializmussal”. (55. l.) Ebben a folyamatban Kazinczy és Kölcsey felismerési voltak meghatározók: a „szerbus maniernak” a *Hasanaginica* Kazinczy készítette fordításával megindult térhódítása Kölcsey lírájában teljessé vált ki, ami aztán – már a romantika jegyében – Vörösmarty és mások költői műhelyében terebélyesedett.

Gazdag dokumentációval vázolja fel Fried Kazinczy Hasznaginica-fordításának hátterét is – meggyőzően érzékeltetve általa az egykori magyar szellemi életben tapasztalható délszláv érdeklődés tényét. Adatai között a délszláv nyelvterületen katonáskodó Kazinczy László híradása mellett (László 1788. július 29-i levelében egy „rátz nótát” küldött magyar nyelvre fordítva testvérének, Ferencnek) Verseghy 1791-es, a *Rövid értekezések a Musikáról* . . . c. munkájában megfogalmazott véleménye; a *Magyar Hirmondó* 1792-es évfolyamában található Kraljević Markóra vonatkozó utalás; Sándor István *Sokféle* c., 1791–1808 között megjelent kiadványának a szerb népénekekkel kapcsolatos közlései (Kraljević Markót és Hunyadi Jánost említi); Engel János Keresztély német nyelvű munkájának (*Geschichte des ungrischen Reiches und seine Nebenländer*) a Kraljević Marko mondatkörére történő utalása szerepelnek. Konklúziója meggyőzőnek látszik: az említett adatsor birtokában állítja, hogy a magyar felvilágosodás képviselői „a szerb–horvát–szlovén tudósvilágot” megelőzve fedezték fel a délszláv népköltészetet . . .

A délszláv népdalkincs magyar recepciójának Kazinczy Hasznaginica-fordításától Kölcsyig, Vörösmartyig, Bajzaig ívelő folyamatában a szerb és magyar költőként egyaránt számottevő Vitkovics Mihály sajátos szerepet vállalt: eredeti szerb nyelvű szövegek alapján elsőként fordított szerb népdalokat és epikus énekeket magyarrá. Értethető, hogy Fried külön fejezetet szentelt a Vitkovics-jelenségnek: tüzetes vizsgálat alá vonta a két nyelvűség jegyében alkotó poeta átköltéseit, s körvonalazta ezek jelentőségét. Szövegösszevetési nyomán több eddig tisztázatlan kérdést megoldott; eredményei részint a fordítások keletkezéstörténetére, részint e versforma megválasztására vonatkoznak. Vitkovics fordítói tevékenységét illetően egyetértéssel idézhetjük megállapítását, mely szerint „. . . Vitkovics a délszláv népköltészet világának alapos ismeretével illeszkedett . . . a népi és a népies motívumok, műfajok, verselési eszközök irodalomba emelésének magyar folyamatába. Jelentősége . . . abban jelölhető meg, hogy egy adott irodalom tanulságait ügyes kézzel illesztette . . . egy másik irodalom hasonló jellegű kísérletei közé.” (115. l.) Abban is egyet kell értenünk Frieddel, hogy a szerb népköltészetet s ezzel együtt a népiességet népszerűsítő fordításaival megfelelő történelmi pillanatban lépett elő Vitkovics így ösztönzően hatott e

törekvések egészére – olyannyira, hogy az 1820-as években megvalósuló „művészi népdal”, „Kisfaludy Károly frontáttörése, az Aurora-népiesség”, a „szerbus manier reformkori változatai”-nak megszületése mind-mind elképzelhetetlen Vitkovics munkássága nélkül.

Hogy mennyire nem, azt épp a könyv következő, „a szerbus manier reformkori változatai” számba vevő fejezetében igazolja Fried. Miután jelezte a jelenséggel s annak elnevezésével kapcsolatos korábbi álláspontokat (Horváth János, Gáldi László; az utóbbi figyelmeztetett nálunk első ízben arra, hogy a „szerbus manier” forrásai nem kizárólag szerb, hanem horvát népi szövegek is voltak), nyomban rátér ama szövegek elemző igényű bemutatására, amelyek az esztétikai értékek tekintetében a legmaradandóbbaknak, s egyben egy irodalomtörténeti folyamat dokumentumainak is bizonyultak. Mindjárt a bevezető passzusokban meggyőző okfejtéssel bizonyítja, hogy Kölcsy, *Panasz* c. költeményében, már „fejlődéstörténetileg sikerült mintát adhatott egy új versnem megvalósítására”, Vörösmarty pedig, a *Földi menny* s a *Csák* c. költeményekben megalkotta azokat a maradandóság jegyeit is hordozó verseket, amelyekben a délszláv népköltészetből származó paralelizmusok segítségével építkezik, vagyis a versszerkesztésnek a délszláv népköltészetben honos módját veszi át. A legtöbb figyelmet természetesen a *Hedvig*nek szenteli Fried, lévén ez többek véleménye szerint is „a »szerbus manier« legszebb, legpoétikusabb változata” Vörösmartynál: „egyfelől beteljesíti a *Földi menny*ben megindított folyamatot, a lírai monológ drámaivá fejlesztését (gondoljunk Gábor angyal panaszaira!), másfelől a kisebb epikus művek kimunkálásában elvégzett próbálkozások egy változatát dokumentálja . . .”

Fontos eredményeket tartalmaz Fried elemzésének az a része, amelyben a Vitkovics fordította *Hajkun* c. délszláv népének és a *Hedvig* összefüggéseit vizsgálja. Filológiaiag dokumentált fejtegetései nyomán kiderül, hogy a *Hajkun* magyar változatának képei és verselési megoldásai Vörösmarty művében nemesednek tovább, mint esztétikai minőségeket teremtő tényezők.

Az utóbbi évek délszláv–magyar kapcsolattörténeti kutatása érzékelhetően nagyobb érdeklődést tanúsított a délszláv népköltészet jeles reformkori műfordítójának, Székács Józsefnek munkássága iránt. Maga Fried is foglalkozott a kérdéssel egy terjedelmes tanulmányban *Székács*

József és a szerb népköltészet, In: *Szomszédság és közösség. Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok. Szerk.: Vujicsics D. Sztóján. Bp. 1972. 259–284.*), ám míg ott az életpályát rajzolta meg s a műfordításkötet, a *Szerb népdalok és hősrégék* két kiadásának keletkezéstörténetét fejtette fel, addig könyve Székács munkásságával foglalkozó fejezetében a fordításkötet „nyelvi-fordítási szempontú elemzését” végzi el. Fejtegetéseinek legszembevetőbb vonása, egyben erőnye a méltásban tapasztalható mértéktartás. Mert bármennyire is múlhatatlanok Székács érdemei a szerb népdalok és hősrégék magyar recepciójának történetében, „... kötete – állapítja meg Fried – csak a szerb–magyar irodalmi kapcsolatok történetében határkő – és nem a népiesség fejlődésében, ott csupán irányjelző állomás, fejlődési fok.” (182. l.) Mindez csöppnyit sem változtat a tényen, hogy hosszú időn át őt tekinthették a szerb népköltészet legjobb és legsikeresebb fordítójának s annak ellenére, hogy a szerb népverset jellemző „könnyed előadásmód” fordításaiból többnyire hiányzik, mégis inspirálója lehetett XIX. századi irodalmunk több délszláv vonatkozású alkotásának, illetve írói megnyilatkozásának (Arany János, Jókai), a fordító egész munkássága pedig – ha szerényen is – a romantikát erősítette.

Szerencsésnek tartjuk Fried törekvését, hogy a délszláv népköltészet recepciójának ily tüzetes történeti áttekintése és elemzése során összegezni kívánta a recepció történetének későbbi, tehát a romantika korát követő fázisát is. Az 1849 utáni évek esztétikai, folklorisztikai törekvéseit ismerve nyilvánvaló a további érdeklődés a szomszédság népi kultúrája iránt. Erdélyi János és Arany János idevágó megnyilatkozásai

nak és írásainak elemzése mellett képet kapunk Urháy György és Kondor Lajos fordítói munkásságáról is. Meggyőző sorokat olvashatunk e fejezetben arról, hogy a legjobbak esetében nagyon is céltudatos volt a délszláv folklór recepciójának szorgalmazása. Fried épp Erdélyi János fordításait elemezve bizonyítja, hogy ezek az átültetések Erdélyi „irodalom- és tudománypolitikai” céljait szolgálták, vagyis „a nemesebb hangú, az igazi népiességre épülő líra” fejlődését célozták a petőfieskedők ellenében.

A zárófejezetben Jókai munkásságának délszláv vonatkozásairól olvashatunk érdekes és adatgazdag összegezést. *A bán futárja* c. Jókai-költemény horvát–magyar összefogást szorgalmazó gondolatkörét éppúgy számba veszi a szerző, mint *Az aradi hős nők* c. színművét vagy *A Magláy-családot* és természetesen *A három márványfej* és az *Egy játékos, aki nyer* c. regényeket. Vizsgálódásának gerincét ez utóbbi mű elemzése alkotja – lévén, hogy a regényben – s ezt Fried érvekkel bizonyítja – Deli Marko regéje „szerkezetileg is igen fontos elem”, mi több: ez a délszláv ihletésű verses betét „a népi-nemzeti iskola követőinek egyhangú, üres formává merevedett lírai versei, balladái mellett más színt képvisel”, hozzátehetjük: eredeti szint jelent.

Fried István terjedelmében és tartalmában, méginkább eredményeiben impozáns könyvet írt a délszláv népköltészet magyar recepciójáról. Munkája hosszú évek kutatási eredményeinek foglalata. Mint a jelzett témakörön belül korábban publikált Fried-dolgozatok mindenike, ez a könyve is példás alaposítással, a körültekintő, minden adatot számba vető és mérlegelő filológus módszerességével készült.

Lőkös István

KÉT KÖNYV NAGY LAJOSRÓL

Kónya Judit: Nagy Lajos. Bp. 1980. Szépirodalmi Kk. 299. l. (Arcok és vallomások)
– Tarján Tamás: Nagy Lajos. Bp. 1980. Gondolat K. 254 l. (Nagy magyar írók)

1958-ban, négy évvel az író halála után adta ki a Bibliotheca kiadó Kardos Pál Nagy Lajos monográfiáját, és most, huszonkét év múlva egyszerre két kiadó is szükségét látta, hogy összefoglaló könyvet jelentessen meg a *Kiskunhalom* szerzőjének életéről és munkásságáról.

Sajnos, egyik mű sem tud sok újat föltárni Kardos Pál lelkiismeretes monográfiájához képest. Kónya Judittól ezt nem is igen lehetett elvárni, hisz könyvének célja a sorozat jellegének megfelelően, a magas szintű ismeretterjesztés, az író életének színes, érdekeltető bemutatása és mű-

veinek népszerűsítése, az olvasók figyelmének felkeltése volt. Kónya Judit vállalt feladatát tisztességgel el is végezte, könyve a kitűzött célnak jól megfelel.

Műve az író pályáját öt fejezetben tárgyalja, évszámokkal jelezve az egyes meghatározóan elvált szakaszokat: 1883-tól első novellája megjelenéséig, 1907-ig, a második a Tanácsköztársaság bukásáig, majd a két háború közti időt kettéosztva mutatja be – elválasztva a *Kiskunhalom* megjelenése (1934) előtti és utáni korszakot – és végül a felszabadulás utáni évekkel zárja be. A szakaszokon belül sorra veszi (az első három fejezetben nagyjából az író önéletrajzi munkái alapján) Nagy Lajos eseményekben nem nagyon bővelkedő életútját s időrendben ismerteti, értékeli munkásságának egyes darabjait. Részletesen foglalkozik az indulás nehézségeivel, a Nagy Lajos-i novellák témakörével, jellegzetességeivel. Különösen sikerültnek érezzük írói módszerének összevetését a Móricz Zsigmondéval. A szerző nem kerüli el azt a tény sem, hogy Nagy Lajos a *Hét krajcár* írójának munkásságát élete végéig nem is nagyon titkolt ellenérzéssel ítélte meg. Tegyük hozzá, Móricz sem szerette Nagy Lajost. Míg a novellák ügyében az ő szava döntött három éven át, mindössze három novelláját közölte a Nyugat. Hogy miért nem kedvelte „annak okát ma sem tudom megmagyarázni. Talán azért nem, mert kettejük stílusa merőben más volt, noha mindketten a kritikai realizmus mesterei voltak” – írja nem sokkal Nagy Lajos halála után Gellért Oszkár.

Ne nagyon lepődünk meg, hogy Gellért Oszkár csak stílári különbséget lát Nagy Lajos és Móricz Zsigmond közt, és mindkettőjüket a kritikai realisták közé sorolja. Az 50-es évek első felének irodalomszemléletéből eredő megállapítás ez. Ne hallgassuk azonban el, még ma is vannak, akik – a forradalmi optimizmust, a forradalmi cselekvést kérve számon tőle – csak fanyalogva szólnak Nagy Lajos írásművészetének szocialista jellegéről. Kónya Judit nem tartozik ezek közé, szocialista műveknek minősíti Nagy Lajos 20-as, 30-as években írt remek novelláit, és elsősorban az apró megfigyelésekben, a lélektani mozzanatok hangsúlyozásában látja legkiemelkedőbb elbeszéléseinek értékét. Érezhető szeretettel, beleérzéssel szól a Nagy Lajos-i életműről. Színes, oldott stílusú elemzéseivel, értékeléseivel egyetértünk, itt-ott az arányokkal már kevésbé; némely novellájáról többet is szerettünk volna olvasni (pl.

1919 május), és olyan emlékezetes novellája is van, (*Kopaszok és hajások*), amelynek még a címét is hiába keresnénk. A nehezebb kérdéseket is körültekintően fejtegeti Kónya, példa rá az oroszországi napló, (*Tízezer kilométer Szovjet-oroszország földjén*), melynek keletkezését, megjelenésének körülményeit tárgyilagosan, igen alaposan, meggyőzően vizsgálja.

Az utolsó fejezetet (1945–1954) viszont feltűnően hiányosnak tartjuk. Nemcsak a két önéletrajzi kötet bemutatása kap méltatlanul kisebb terjedelmet és hangsúlyt (a második rész alig néhány sort), hanem a többi műve is. A *falu*-t például –, amelyet Sötér István „kis műremek”-nek nevez (1951), csak cím szerint említi meg, de még mostoháiban bánik az ezekben az években írt novelláival.

Bizonyos, hogy Nagy Lajos 1945 előtti novellateremtését, annak legjellemzőbb, legidőtállóbb darabjait általában egyezően ítéli meg az irodalmi köztudat, ám a háború utániakról már meglehetősen eltérőek a vélemények.

Míg Kónya Judit az 1945 után kelletkezett novellák közül csak egyetlen egyről szól (*Polgári életforma*), azt is csak épp hogy megnevezi, addig Tarján bőven tárgyalja e korszak elbeszéléseit is, cím szerint tizenhetet; vizsgálja őket elsősorban témájuk alapján, részletesebben elemezve *A tolvaj macska* címűt, amely Déry Tibor állítása szerint is: „hibátlan remekmű”.

Összehasonlításként: Kardos Pál monográfiája 114 elbeszélést vesz szemügyre, ebből tizennyolc 1945 utánról való. A Magyar Remekírók sorozatában megjelent Nagy Lajos Válogatott műveiben közölt huszonhét novella közül is csak kettő (*Az ember és a kutya* és az *Autóbusz*) származik a felszabadulás utáni évekből. Ezzel szemben Illés Lajos (*A Magyar irodalom története* 6. kötete) Nagy Lajos novellisztikájából tíz elbeszélést tárgyal az 1945-ig kiemelt húsz novella mellett. Úgy érzem, itt Tarján találta meg a megfelelő arányt és egyben helyesen értékeli az író utolsó korszakát, amikor azt írja: „A felszabadulás után keletkezett elbeszélések egyike-másika kiemelkedő darab, kitűnő író szép munkája a legtöbb, s természetesen néhány gyöngébb is akad köztük. Egészében azonban a novellista nem tudott olyan maradandót alkotni, mint pályája elején, vagy később a *Lecke* korszakában.”

Tarján könyve egyébként szintén az életrajz fonalán vezeti végig az író pályáját, de nem évszámokkal jelzi az egyes szakaszokat, hanem inkább

egy kimagasló művek köré szövi mondanivalóját. Kónya Judittal szemben kilenc részben tekinti át Nagy Lajos útját. Külön fejezetek kap a három legmaradandóbb novelláskötet: a *Lecke*, *Bérház* és az *Uccai baleset*, ugyancsak egy-egy fejezetet szentel a *Kiskunhalom*, valamint *A tanítvány* című regényeinek.

Kismonográfiája jó felkészültségű, széles látókörű irodalomtörténész munkája. Különösen az egyes művek elemzése sikerült, de Tarján igyekszik megkeresni Nagy Lajos írásművészetének forrásait is. Három irányt jelöl meg, ezek: a magyar irodalom naturalista kezdeményei, az orosz irodalom, főképp Gorkij hatása, s végül a nemzetközi proletáirodalom 20-as években kialakuló jellegzetes eredményei.

Részletesen foglalkozik az író pályájának az 1934-től az 1945-ig terjedő szakaszával, amelyet *A visszavonulás és kivülről évtizedének* nevez, és egyben Nagy Lajos munkásságának leginkább vitatott, sőt mondjuk ki világosan, legnegatívabban értékelt szakasza. Nagy Lajos némely kritikusa éppen ezekben az években írt művei alapján, szemléletének egyoldalúsága, állásfoglalásának ellentmondásossága alapján nem sorolja egyértelműen a *Kiskunhalom* íróját századunk klasszikusai közé. És ha hozzávesszük ehhez azt is, hogy Nagy Lajos soha nem tartozott a kiváltképp olvasott, elismert írók sorába, joggal vetődik fel a kérdés: igazán nagy író volt-e? Tarján, sok szempontú vizsgálódások alapján, melynek során megrajzolja Nagy Lajos személyiségének alapvető vonásait is, megvilágítja írásainak ellentmondásait, gyöngéit, azt, hogy mi okozza valójában hiányérzetünket. Határozottan rámutat az életmű kimagasló, pályájának időtálló értékeire és időnkénti megtorpanásait is számba véve hitelesen, meggyőzően állítja elének egy nagy író alakját és munkásságát. Könyvének külön érdekessége és érdeme, hogy megemlékezik (s a szakirodalomban tudomásom szerint első ízben) Nagy Lajosnak a filmhez való viszonyáról. Főhívja figyelmünket, hogy Nagy Lajos már korán, századunk elejétől kezdve érdeklődik az új művészet, a film iránt, sőt foglalkozik *mozgófényképdráma* írásával is. Hatott Tarján szerint az íróra a filmforgatókönyvek stílusa – ezzel magyarázza korai novelláinak némely jellegzetességét, pl. a névelő gyakori elhagyását, – és megjegyzi, hogy későbbi remek írása, a *Bérház* (1931) is erősen filmszerű.

A film iránti érdeklődését mutatja, hogy már 1911-ben cikket ír a Nyugatban a „XX. század

művészetéről”, de évtizedek múlva is megjelennek tőle a film jövőjéről rövidebb-hosszabb elmékedések, ismertetések. A 30-as évek elején a beszélő filmet visszaesésnek tekintette (*Mit tesz velünk a film* 1933) és ugyanebben a cikkében írja, hogy Eizenstein *Potemkin* c. alkotását tartja a filmnek. Tarján csak a *Bérház* című novellájával kapcsolatban hozza szóba a *A nagyváros szimfóniája* c. alkotást mint olyat, amely hatással lehetett Nagy Lajosra, de hogy írása is jelent meg a Századunkban e különleges német filmről, arról már nem emlékezik meg.

„Méltó hírnévre az olvasóközönség legszélesebb körében máig sem tett szert” – írja monográfiájában Kardos Pál. Sajnos, több mint negyedszázaddal az író halála után ugyanezt kell megállapítanunk. De nemcsak az olvasók közt nem vált népszerűvé, valójában az irodalomtörténet, a irodalom hivatásos szakértői sem bántak vele művészi rangjának megfelelő módon. Ahogy Kónya Judit megjegyzi – „Sokan szerették, becsülték – de kevesen népszerűsítették.” Különösen feltűnő, hogy a felszabadulás előtt egyik-másik irodalomtörténeti munkában milyen mostoha értékelést kap. Schöpflin például *A magyar irodalom története a XX. században* (1937) c. könyvében csak huszonkét sort ír róla, egyetlen novelláját sem nevezi meg cím szerint (Csak a *Két magyar város*, a *Kiskunhalom* és a *Budapest nagy-kávéház* című munkáit). Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*-ben pedig még csak említés sem történt róla.

Művészi értékének megismertetésében, népszerűsítésében a kiadók sem buzgólkodtak. Az a két kötete, melyben novelláinak legkitűnőbb darabjai is megtalálhatók, saját kiadásában jelent meg (*Bérház* 1931, *Uccai baleset* 1933). A *Kiskunhalom*ról pedig, erről a sok szempontból korszakosnak mondható műről Nagy Lajos maga mondta el egy 1949-es nyilatkozatában, hogy milyen elszomorító körülmények között kerülhetett csak a könyvpiacra. A Pantheon vállalta 1500 példányban a kiadását, de csak azzal a feltétellel, hogy 800-at átvessz a Nyugat az előfizetőinek. Honoráriumként az író 1500 pengőt és 150 példányt kapott. A Pantheon a könyv terjesztését teljesen elhanyagolta, a 450 példányból alig adott el, úgyhogy a felszabadulás után még mindig 240 példány maradt meg. Ezt – mint nyilatkozatából kiderül – maga Nagy Lajos vásárolta vissza a kiadótól.

Igazi népszerűség (és megbecsülés) valójában 1945 után sem jutott ki részére. Bár elsőként kapott Kossuth-díjat, a hivatalos irodalompolitika hamarosan elfordult tőle, és meg kellett érnie, hogy 1949-ben a rádió levette műsoráról az 1919 május című novelláját. Jellemző életrajzi regénye második kötetének, a *A menekülő embernek* a sorsa is. A „könyv megjelenését hosszú huzavona után tudja csak kicsikarni” – írja Kónya Judit nem egészen pontosan. A valóság: a kötet megjelentése előtt egyik nagy kiadónk elzárkózott, végül is csak úgy jelenhetett meg, hogy kéziratát – Agárdi Ferenc tanácsára – a Művelt Néphez vitte, amelynek pedig nem is tartozott a profiljába a szépirodalmi művek kiadása. De téved Kónya Judit: itt *nem kellett* kicsikarni a megjelentetését. A Művelt Nép lektorátusa igen szívesen fogadta Nagy Lajos jelentkezését. (Tarján Tamás egy szót se ejt az író utolsó munkája elhelyezési nehézségeiről.)

Kónya Judit az író 1940-ben megnyitott könyvesboltjáról és kölcsönkönyvtáráról megjegyzi, hogy a bolt „kevés jövedelmet hoz, de sok kellemes beszélgetésre ad alkalmat!”. Nem szól azonban arról, hogy ez időből épp a vásárlókkal, kölcsönzőkkel való mindennapos beszélgetések nem egy kitűnő írásra is késztették Nagy Lajost. (Pl. *A ponyváról vall a ponyvaolvasó. Író, könyv,*

olvasó). Tarján munkájában pedig csak kép utal a Nagymező utcai boltra.

Kónya Judit az író származásáról téves adatot közöl. Nagy Lajos apja ti. nem a rimaszombati, hanem, (mint Kardos Pál kimutatta) az abrudbányai református lelkész (nem esperes) fia volt. Tévesen adja meg a svájci utazás évszámát is (1946), helyesen: 1947. Tarján könyve életrajzi szempontból pontos, noha néhány fontos és jellemző adatról, pl. az ún. Gorove-epizódról és hetvenedik születésnapjának megünneplésén ért sérelméről, keserűségéről hallgat.

Mindkét kötetet számos kép teszi teljesebbé. Igaz, sok érdekes fénykép kíváncsított volna még közéjük, egy-egy esetben a helyükbe. Például az író unokahúgának arcmása helyett Kónya Judit a Nagy Lajos Emlékkönyv és bibliográfia (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964.) c. összeállításból fontosabb vagy jellemzőbb képet vagy levél-faxszimilét tudott volna választani. Vajon édesanyjáról nem maradt volna fenn egy kép sem? Ugyanígy kifogásolható Tarjánnál a Hadik kávéház fényképe. Az aláírás szerint „Az író egyik törzshelye, a Hadik kávéház.” A Hadik kávéházba, Karinthy Frigyes tanyájára, Nagy Lajos nemigen járt át, ő a Japánban (mai Írók Boltja helyén) és a Bucsinszkyban szeretett üldögni és dolgozni.

Bikácsi László

MÁDL ANTAL: ÍRÓK TÖRTÉNELMI SORSFORDULÓKON

(Osztrák és német írók – magyar kapcsolatok) Bp. 1980. Akadémiai K. 259 l.

Mádl Antal gyűjteményes kötete két fókuszának a Vormärzre és a Thomas Mannra vonatkozó dolgozatait tartja. Előszavában azt is kiemeli, hogy igyekszik kidomborítani a hazai vonatkozásokat, írásai többségükben „a magyar irodalmi fejlődéssel, szellemi életünk német nyelvű érintkezésével is foglalkoznak”. Turóczi-Trostler József tudományos műhelyében indult a szerző pályája, s a tőle kapott indíttatást Mádl Antal egy pillanatra sem tagadja: valóban, éppúgy Turóczi ösztönözte a Lenau-életmű felé fordulásra, amint az osztrák–magyar comparatistika előtérbe helyezése hazai „németeseink” közül szintén Turóczi nevéhez kapcsolódik elsősorban.

A tanulmányíró Mádl mindig erős történelmi-irodalomtörténeti alapozásra törekszik, lehetőleg kerül a kis részletkérdéseket (hajdani mestere

szóhasználata szerint „a mikrofilológiát”), előnyt ad a bevált módszereknek, szempontoknak a még kialakulatlanokkal szemben. Érdeklődését, témátípusait tekintve nem egyoldalú: a kötet tartalomjegyzékét vizsgálva feltűnik a monografikus, portré-jellegű tanulmányok többsége, más végeredményhez jutunk, ha az értékeket, a ránk tett hatást mérlegeljük. A nem germanista számára legtöbbet a korokat, folyamatokat átfogó szélesívű tablókat adják, mint pl. *Az osztrák századforduló, Hét évszázad osztrák lírája, Irodalom és irodalomtörténet Ausztriában*. Másfelől a laikus se tagadhatja meg az elismerést olyan egészen más-műfajú munkáktól, mint pl. *Thomas Mann tartása, humanizmusa és világnézete vagy Élmény és mű magyar vonatkozásai* a „Doktor Faustus”-ban. Az előbbiekben a tömörség mellett a biztos

kéz imponál, amellyel a kutató kirajzolja a nagy író humanizmusa fejlődésének főbb lépcsőfokait, a másik az ötletes filológiai nyomozás iskolapéldája. Mádl a már publikált és még kiadatlan levelezés, illetőleg az egykorú újsághírek összevetésével meggyőzően bizonyítja, hogy a regény egyes fejezetei létrejöttében döntő szerep jutott Hatvany Lajosnak meg a húgának, sőt a Budapestre emigrált német írónak, Otto Zareknak. Így aztán utólag mosolyoghatunk a Mester könnyed elbeszélői cselén (milyen ősi fogás ez!), amellyel a Hatvanban megtekintett birtokot regényében átoltja a Dunántúlra, „a Duna és a Balaton közé.”

A tanulmányok erőssége, hogy látóterükből nem hiányoznak a magyar vagy egyéb kelet-európai párhuzamok, analógiák. Az efféle vizsgálódásnak két körülmény is útjában állott korábban. Egyrészt történetírásunk 1945-től a hatvanas évek közepéig, annyira negatív jelenségek tekintette a Habsburg Birodalom utolsó másfél századát, hogy a közös talajon létrejött jelenségek számbavétele időszerűtlennek és fölöslegesnek látszott. Másrészt éltek még a korábbi hazai germanisztika egyes hagyományai: ezek szerint a szellemi és irodalmi hatások a német-osztrák fél oldaláról indultak ki, csak befogadói szerepkör jutott a magyarnak. E szemlélettel már Turóczy-Trostler Lenau-monográfiája is szakított (1955-ben, ill 1961-ben), Mádl pedig hangsúlyozza, s bizonyítja, hogy a Vormärz-reformkor során „semmi esetre sem volt egyoldalú kultúrközvetítés nyugatról keletre, hanem egyenlő szellemi partnerek kölcsönösségén alapuló eszmecseréje”, s ennek során nekünk is jutott kezdeményező szerep, főként Petőfinek köszönhetően.

Petőfi forradalmi költészetét tekintve csakugyan hatás-kisugárzásról kell beszélnünk, ám hogyan ítéljük meg azokat a látszólag rokon jelenségeket, amelyek 1830 után az epikában illetve a lírai-epikai műfaji változatokban kimutathatók? Könyvének első felében gyakran céloz arra Mádl, hogy a Vormärz „műfajilag nehezen körülhatárolható terjedelmes epikai-lírai alkotásait” azaz Anastasius Grün, Heine, Lenau, Karl Beck stb. versciklusait, költői elbeszéléseit, verses útirajzait nem lehet elszigetelni a „keleti szomszédok” akkori irodalmi gyakorlatától. Nálunk ugyanis „az eposz egyfajta módosított formája még a XIX. század elején is közkedvelt műfaj”, s megmaradt a verses epika „igen fontos funkciója” (idézetek helye: 21. l.), szemben az angolokkal,

franciákkal, akik már a novellára, regényre, publicisztikára esküsznek.

Figyelmet érdemel a szerző megállapítása, egyszersmind vitára készlet. Igaz ugyan, a verses műfajok eluralkodása közel hozza egymáshoz a tág értelemben vett Dunatáj keleti és nyugati országait, de ugyanakkor mély szakadék tátong Arany, Petőfi, Tompa, a kortársi szlovák Sladkovič, Jan Botto, vagy a cseh Mácha epikája meg a felsorolt német-osztrák mestereké között. A különbség oka egyszerű: a hazai meg a nyugati szláv költők (Mickiewiczet is ide számíthatjuk!) fő ihletője a folklór, céljuk, hogy a népköltészetet magasrendű nemzeti költészetté emelve a nemzeti szellemet gazdagítsák, erősítsék. Az utóbbi célokat egyáltalán nem találhatjuk meg Lenaunál, Becknél, Heine-nél is alig, művészetüket sem a folklór inspirálja, inkább a filozófia, az utópiás szocializmus, aktuális politika, illetve az átértékelt „eposzi közvagyon”. Aztán Arany, Petőfi, J. Botto többnyire nemzeti énekesként szólal meg, a magasztos szerephez stílizálva személyiségét, szemben Heine vagy Lenau árulkodó szubjektivitásával. Természetesen nem feledkezhettünk meg két nagy géniuszunk személyes hangvételéről, sőt belső tépettséget kifejező műveiről (*Az apostol*, *Bolond Istók*), csakhogy ezekben meg Byron, Shelley, Dickens hatása érezhető elsősorban, nem a német szerzőké. (Ha visszafelé haladunk az időben, akkor a közös vergiliusi-homéroszi hagyomány alapján mélyebb a hasonlóság, esetleg megvan a tényleges érintkezés is, pl. Vörösmarty – I. L. Pyrker vagy Csokonai – A. Blumauer esetében.) Kimondható végül is: a két nyelvterület verses elbeszélő költészete csupán uralkodó helyzeténél fogva rokon, annál jobban elütnek egymástól forrásaikat, alaptörekvésüket, eszmevilágukat, alkotáslélektani hátterüket tekintve, ezért tényszerű kontaktusuk gyér és bizonytalan. Szembetűnő például Heine dalainak, balladáinak, *Reisebilder*-ének óriási magyar visszhangja mellett elbeszélő költeményeinek viszonylagos hatástalansága.

Említettük korábban Mádl Antal érthető tartózkodását a pozitívíták kicsinyes hatáskutatásától. *Petőfi és a Vormärz* c. sokoldalú értekezésében is a közös eszmei alapokat, párhuzamosítható lírai helyzeteket, témákat (álom, halál, múlt és jelen szembeállítás stb.) kutatja, józanul lemondva az „átadó-átvevő” szerepkörének pontoskodó tisztázásától. Igazat kell adnunk a Heine s

Petőfi rokon motívumait érintő summázásának: „[...] semmiképpen nem [!] valamifajta közvetlen hatásról van szó, hanem sokkal inkább egy korszak szellemi és eszméramlatával egybefüggő kép- és hasonlatkészletről, amely jelen van a legnagyobbaknál ugyanúgy, mint a kisebb költők-nél, függetlenül egymástól [...]” (68.) Mindezt elfogadva sem érthető azonban, miért mellőzi a szerző régebbi irodalomtörténetírásunk idevágó dolgozatainak nemcsak a kritikai számbavételét, hanem bibliográfiai említését is? Rangsorolás, teljességre törekvés nélkül hirtelenében a következő mellőzött munkák címét, jegyezhetjük föl: Laban Ferdinánd: *A prosopéia Lenau-nál és annak hatása Petőfire*; Gragger Róbert: *K. Beck és a német politikai költészet*; Szarka Géza: *Petőfi és a német politikai költészet*, továbbá Horváth János Petőfi-monográfiájának függelékében a Heine-konkordanciák összeállítását. Annál különösebb ez, mert Gragger dolgozata azon túl, hogy színvonalas filológiai teljesítmény, végkövetkeztéseiben egészen közel kerül Mádl Antal álláspontjához. (Gragger ugyanis hibáival együtt ki-tűnő tehetségnek tartja Becket, míg mások e téren sokkal több fenntartással élnek. Turóczi Lenau könyvében, Martinkó egy 1975-ös cikkében hatásvadászatot és zavaros meseszöveget vet a szemére. Csak sajnálhatjuk, hogy Mádl e megállapításokat sem regisztrálja.)

Értékes részét alkotják a tanulmánygyűjteménynek a Lenaura koncentrált írások. Bennük megvan az egyéb részekben hiányolt polémikus kedv, még hozzá két vonatkozásban. Német és osztrák hangokkal szemben Mádl azt állítja, hogy a költő helye a „romantika utáni korban keresendő” (56.), nem pusztán a romantika örököse, de átértékelője is, semmiképp sem epigon jelen-ség. Joggal utasítja el azt a Magyarországon ma is gyakorta hallható gyanúsítást, hogy Lenau az ősforrása a pusztáinkról, lovagias betyárainkról stb. Nyugaton elterjedt egzotikus kliséknek (28.) Mindezzel – ismétlem – egyetérthetünk, ám va-mit hozzá kell tennünk, épp Lenau romantikához való viszonyának fokozottabb támogatása érdeké-ben. Az érett Lenau a szónak novalisi–schlegeli–hoffmanni értelmében csakugyan nem roman-tikus, azonban fennállhat e megállapítás, ha a

stílusáramlatnak tágabb, európai jegyeit tekint-jük? Nyilvánvalóan nem, s ezt jól megvilágíthatja egy rövid összevetés. Hasonlítsuk össze az osztrák költőt olyanokkal, akik akár csak néhány számot-tevő műben meghaladták az *egyetememes* romantikát, pl. Petőfivel, Puskinnal, Heinével. Az eredmény: hozzájuk viszonyítva Lenau jóval egyértelműbben romantikus!

Kissé más a megoldása a magyar témájú költe-mények kérdésének. Többségükben nem nevez-hetjük őket felületes igények kiszolgálóinak, egy-szóval nem illik rájuk az „olcsó romantika” címke. Ámde a nem olcsó, nem hamis műalkotás nem szükségképpen mentes a romantikától. Van, nagyon is van eredeti, mélyről jövő romantika, s a jelen esetben többnyire ennek lehetünk tanúi. (Éppen ezért nem érthetünk egyet Hajnal Gábor-al, aki az 1979-ben megjelent új Lenau-válogatás-ból kihagyta az alábbi versek fordítását: *Werbung, Mischka an der Marosch, Die Bauern am Tissa-strande*, amelyek a korábbi, Turóczi–Trostler-gondozta kiadásban még megvoltak.)

Mádl Antal könyve már említett, s helyenként még felbukkanó egyenetlenségeivel együtt eseménye a magyar germiszitikának, joggal tarthat számot a csupán magyar irodalomtörténettel foglalkozók érdeklődésére is. Ezt a várható érdek-lődést azonban alaposan fékezi a stílus nehézkese-gye, sokhelyt hivatalos iratokra emlékeztető szárazsága. Nemcsak a képek, hasonlatok hiányát, a változatosság nélküli mondatritmust panaszol-hatjuk fel, szóvá kell tenni a germanizmusokat, a fülsértő magyartalanságokat. Vajon mit szóljunk efféle szóhasználatot, szókötéseket olvasva: „a cigány, illetve annak hegedűje működik közre” (27.), „a tendenciák Bécsben találják meg a kon-kkrét kifejlődésüket” (49.), „az általa elméletileg precízírozott természeti költészetet”, „a költő [...] aki lányok ölelésétől akadályoztatva nem vesz részt a harcban” (77.), „éles elválasztó vona-lat fejez ki” (91.)? A példákat jócskán szaporít-hatnánk, ám a végkövetkeztetés egyértelmű: a német–osztrák irodalom feltárását vagy népszere-rűsítését hazánkban csupán ép magyarságú szöve-gek szolgálhatják megfelelően.

Nagy Miklós

Verstani tanulmányok. Bp. 1981. Szépirodalmi Kk. 330 l.

Tíz évvel ezelőtt jelent meg a szerző első verstani könyve, a *József Attila időmértekes verselése* című kismonográfia. Egyértelműen jelezte a verstani szemlélet metrikai meghatározottságát, a mikrometrikai elemzésekre vonatkozó hajlamot, a fáradhatatlan háttér-munkát, amelynek impozáns sűrítmenyei voltak a statisztikai adatok, táblázatok. Kiderült az is, hogy a metrikai precizitás csupán módszertani tengelye ennek a kutatói egyéniségre jellemző versközelítésnek, hiszen a szemlélet centrumában a versjelentés, a versesztétikum, a művészi lényeg igénye áll. Ezért lehetünk tanúi a mikrometrikai adattömeg s a hozzájuk fűzött funkcionális-esztétikai-jelentésbeli konzekvenciák azon párhuzamos hullámzásának, amely a módszer és a célzat feszültségének kíméletlen belső küzdelmét is tükrözte.

A szerző tanulmánykötete, a *Forma és világkép* maradéktalanul megfelel a korábbi könyv tendenciáinak. A kontúrok élesednek csupán. Egyrészt a hol korszakos, hol személyes magyar lírai metrumstatisztikai adatok tized-pontosságú pazar bősége lephet meg bennünket, mivel az első könyv egyetlen költőre vonatkozó manuális számításait is impozánsnak véltük. Most úgy látszik, hogy a magyar líra történetének szinte hézagtalan metrikai lexikonát birtokolja a szerző. Mohóvá lesz az olvasó: várjuk már ezt a nemzetközi mércével is páratlan teljesítményt. Egy nemzeti líra nem csak klasszikusokra szorító metrikai adattára tudományos kuriozitás, ha egyetlen szerző műve s ha a szerző meg sem kísérel segítségül hívni a számítót. – Másrészt higgadtabb, adatai fásasztó bősége ellenére is olvasmányosabb, belső viaskodásoktól mentesebb, stílusában vonzóbb e tanulmánygyűjtemény, mint volt a kismonográfia. A nyugalom fölénye árad a kötetből. Nem alaptalanul. A verstani kutatás hivatással nemesegett a szerzőben, fáradtság, megfáradás helyett élményszerűséget, lelkesültséget evokálva a munka minden szakaszában. Az önnön eredményeivel való teljes érzelmi azonosulás inkább az ihletettség jele, mint a konok megszállottságé. A filológiai pontosság és az esztétikai varázs végleteit vállaló verselemző karakter minden tekintetben rendelkezik azokkal a mellőzhetetlen vonásokkal, amelyek nélkül az irodalomtudomány egyes ágazatainak komplex és szükségszerű

alkalmazása kibicsaklana. Széles világirodalmi műveltség, a klasszikus és a modern nyelvek megbízható ismerete, filozófiai képzettség, analízis-filológiai s egyben szintetizáló-koncepciózus egyéni adottságok, esztétikai érzék jellemzik a szerzőt. Számot csupán a nagyokkal vet, vitát csupán a nagyokkal vállal. (Ebbe a kötetbe például egyetlen szakmai kritikát vett föl, Horváth János *Rendszeres magyar verstanáról*.) A kisebbekről vagy hallgat, vagy ha szól, akkor türelmes. Érzékelhetően az időnek ír.

Innen ered azon tévedésem, amelynek ára egy indokoltnak tetsző várakozásra vonatkozó csalódás lett. S a belső kényszer, hogy ismét szólni kell. Különös figyelemmel, s valóban várakozással olvastam a kötet friss bevezetőjét, majd keresgéltem – hiába – egy még frissebb utószót. Szerettem volna olvasni arról, hogy az utóbbi tíz esztendőben a magyar verstan kutatása ígéretes lendületet vett, amiben magának a szerzőnek is marandó érdemei vannak. Irányok, arányok tekintetében egyformán megismertük egymás nézeteit, ráadásul mindez többszörösen dokumentált (*Verstani párbeszéd*, 1978, *Ady: A Tisza-parton*, 1980, ez utóbbiban kilenc elemzés méregeti a költemény metrumát, cikkeket, viták a *Valóság*-ban s a *Kritikában*). Kétségtelen, hogy már korábban kész tanulmányok sajtó alá rendezésétől nehéz elvárni az eszmecserék szakmai értékeinek kamatoztatását vagy akár a történetek említését is. Az azonban szinte rejtély, hogy a *Bevezetés* miért tesz úgy, mintha a kismonográfia idejét élné a szerző. A tanulmánykötet vitathatatlan alkotói-írói érdemei ugyanis illúziókat súlyosbíthatnak, az egyértelmű szakmai igazság hitét sugallhatják akkor, amikor erről most sem lehet beszélni, s amit a szerzőnél jobban mások sem tudhatnak. A magyar verstan minden korszakában, most is élesen különböző verstani-metrikai rendszerek, szemléletek küzdelme zajlott és zajlik, s aligha mondhatjuk, hogy a *varietas delectat* élménykörében. A magyar verstani szakirodalom kontinuos hagyománya a különböző nézetekkel való vita, de legalább a más nézetek megemlézése. Úgy vélem, hogy kár volt ettől a hagyománytól eltávolodni.

A tanulmánykötet egyes értekezései nem csupán értékelő kontúrokból tisztultak a korábbi

kötethez képest, hanem a már ebben is bírálatot követelő vonásokban. A metodika és a szemlélet akkor vitatható vonásainak ismétlődése a bírálat főbb tételeinek ismétlődését vonja maga után. Az idő ígésében.

A bírálendő tényezők előadásában egyetlen eszmény lebeg előttünk: a szerző saját rendszerébe próbálunk betekinteni, ehhez jóhiszeműen alkalmazkodva utalunk a gondokra. Hiszen azt a szemléletet, amely sajátosan egyéni, aligha volna méltányos más szemlélet(ek) alapján kritizálni. Megjegyzéseink elsőrendűen metrikai természetűek.

Elsőként a számomra, s gondolom, minden verstankutató számára legsúlyosabb problémát említem, a *statisztikai közlemények hitelességét*. Se szeri, se száma ezeknek, s ráadásul egyértelmű bázisai a metrikán túli következtetéseknek. Néhány példa: „Arany lírájában – 1857-ig – a sorfajok így oszlanak meg: hangsúlyos sorainak száma ötezer-százhuszonkilenc. Ezeknek óriási többsége négyes alapú... A felező nyolcasok száma ezernyolcszázhetvennégy, a felező tizenketteseké pedig ezerhétvyszáznyolc.” (19. lap) – Adynál „a jambusok százalékaránya egyetlen kötetében sem süllyed harmincnégy százalék alá” (125. l.) És így tovább. – Vitázni ezekkel a számokkal leginkább ellenstatisztikákkal lehetne. Akkor éreznék át a szerző azt, amit velünk éreztet: hogyan, miként, mit számolt a *másik*, ha netán lényegesen eltérő eredményre jutott. Olvassuk a számokat, amelyek dermesztően pontosak, tényillúziót keltenek. Holott *nincs az a két metrikus, aki akár egyetlen verset is azonos statisztikai mutatókkal metrizálna*, nem is beszélve a verslábak pozicionális azonosságáról. A tudományos hitelesség a kontroll hibátlan lehetőségének függvénye. Ennek egyetlen tökéletes módja az adatok elemeinek szöveghez mellékelt teljes bemutatása, elfogadható módja azonban egy olyan összefoglaló tanulmány közlése, amely a metrikai elemzés személyre szabott metodikáját kifogástalanul ismerteti. Ilyennek azonban nyomát sem leljük a kötetben, de a szerző teljes munkásságában sem. Számol, számol, mert szerinte másképp és mást számolni nem lehet. Nem egy korrekt tanulmányból, hanem szerteszórt nyomokból sejtjük a metrikai alapállást. Nem tévedünk talán, ha ezt puritánnak nevezzük. Az ütemezésben leginkább Arany masszív hagyományához igazodik, noha nem mindig. De mikor s miért nem? A lábázásban az antik nyomokon halad, tehát pusz-

tán hosszú-rövid szótagokat mér. Ezt is megzavarhatják azonban a közömbös szótagok helyi értékei, különösen az antikvitástól idegen gagliardizálás következtében. S milyen más okok miatt még? A puritán prozódia (nálam: szótagminősítés) a magyar nyelvű versekben csupán annyi modernséget vállal, hogy olykor figyelmet fordít a hosszú vagy rövid szótagok hangsúly-értékére. Ez azonban csaknem öncélú engedmény, mert az ütemeket, lábakat megnevező metrikai minősítésben már nincs szerepük. – A klasszikus hagyományokhoz való igen értékes ragaszkodást, amelynek ázsiója a modern verstanban nálunk nem tekinthető következetesnek, két alapvető döntés zavarja. A szerző nem vállalja a choriambust, és ez éppen nálunk speciális magánossággal jár a metrikai kutatásban. Ennek következtében az időmértékes verselés lejtésgységét tagadnia kell, pedig ez is óhagyomány. Így a statisztikák jambusnak minősített versekben kénytelenek bő trochaizálással számolni, hiszen a kettébontott choriambus tekinthető egy trocheus és egy jambus gyanánt. Amiket külön is meg lehet számolni. Hogyan, mikor jelent a trocheus a szerzőnél choriambus-részt, sose derül ki, pedig erre való elemi utalással bizonyos statisztikai mutatók (mutatis mutandis) mások által is kamatoztathatók lehetnének. – A másik zavart keltő tényező a Szabolcsi Bencétől felvett gagliardizálás, eme roppant elasztikus metrikai motívum abszolútizálása. Ennek tényszerű következménye az időmértékes lábmetező ceruzák lefokozása, az antikvitáshoz való hűségben a hűtlenség. A gagliarda nem éppen magános, de legkövetkezetesebb propagátora mindkét könyvében a szerző. Ez olyan szemléleti kérdés, amellyel más szemlélet alapján vitázni nem lehet, ezért csupán megismételjük mondandónkat, a magunk nézetét, hogy ez a kategória a magyar metrikában megtévesztő, fölösleges. Alapvetően megzavarja annak a szimultán verselésnek a klasszicitáshoz hű metrikai érzékletét, elemzését, amelyről különben a szerző is tudomást vesz, igen redukáltan. (Vö. ItK 1971:757)

A choriambus ellenzése üt vissza nézetem szerint a kötetzáró tanulmányban (*Szabó Lőrinc szonettjei*). Műfaj történet, esztétizálás, riemelemzés jellemzi ezt a szép értekezést, értékelhető metrikai jellemzés azonban nincs. Holott a metrikus izgalommal várja éppen ezt, hiszen Szabó Lőrinc híve a szonett jambusi hagyományának, miközben a modern magyar jambizálás variációs

készségének valószínűleg máig leggazdagabb panorámáját tárja elénk. Choriambus nélkül egy-némely darabot jambusnak is alig minősíthetünk.

Az antikvitáshoz fűződő, személyesre hangolt hűség akarva-akaratlanul tartózkodóvá teszi a szerzőt a szimultán verseléssel kapcsolatban. Ez azért érdemel itt külön említést, mert a tanulmánykötet „zöme a *Nyugat* lírikusainak formanyelvét vizsgálja, elsősorban poétikai és verstani szemszögből” (8. lap). A nyitó tanulmány címe: *Ady verseléséről*. Ady verselésének uralkodóan szimultán karaktere a megosztott magyar verstanban is közhelynek számít. Ezzel párhuzamosan, vagy éppen ennek ellenére ilyesmiket olvasunk: „Az Ady-vers ritmikái főiránya viszont a gagliarda, pontosabban a gagliardával rokon lejtés.” (21. lap) A gagliarda fogalma különben itt is olyan bizonytalan, miként az 1971-es kötetben. (Némileg emlékeztet ez a keményen s más szemlélettel bíralt Horváth János elasztikus nyolcasaira . . .) Megtudjuk, hogy „Babits első kötetében, a *Levelek Irisz koszorújából*-ban az ezeröt-száznyolc sorból mindössze százhatvanhárom lejt gagliardikusán. Adynál . . . az összes soroknak hatvanhárom százaléka gagliardikus, a kilencseknek és a tízeseknek pedig hetvenhárom és fél százaléka” (22–23. lap). Ellenstatistikára itt nincs szükség. Szemléletek, meggyőződések ütköznek, vitának sincs helye. Bíráló szándék nélkül említem mégis a magam véleményét: az ütemező-verslábazó szimultán verselés, különösen jambusi változatában, amely annyira jellemzi Adyt, az időmértékes metszetek klasszikus elhelyezkedése nyomán nyelvileg természetesen válik a páratlan szótag-számú ütemezés követőjévé, ötös alapúvá, ezen belül három-kettő, kettő-három tagolásúvá. Ezek a bűvös számok aztán akár gagliardának is értelmezhetők, akár másnak is, de mindenképpen a következetes időmértéket sértve. Ady tanulta is, érezte, tudta is a jambust; a gagliardát, vagy valami ehhez hasonlólt mikor említett? Metrikai elemzéséhez tökéletesen elegendő a jambusi szimultán metrika ismerete, mi indokolja hát a gagliardának még az említését is? Szerintem sem Babitsnak, sem Adynak nincs egyetlen gagliardikus sora sem. Csupán megemlítem, hogy Petőfi Sándornak a kritikai kiadás szerinti első háromszáz verséből kettőszázkilencvenöt szimultán verselésű (teljes kontrollt kínál a: *Petőfi met-*

rumai I. Debrecen, 1981.). – Itt a gagliardát nem szokás emlegetni. Az pedig nem lehet közömbös számunkra, hogy Ady verselése van annyira kontinuus, mint amennyire újító. S ugyancsak a konzekvenciák körébe vág, hogy a gagliarda abszolutizálása, a szimultán verselés redukciója vezethet csupán ilyen téves következtetésekre: „Vajda közönyös volt kora ritmikája iránt. Megtörte azt, de új ritmikát nem teremtett. Az új ritmika úttörője Kiss József volt . . . Vajda hanyagul, gondatlanul verselt, Kiss József viszont a zene javára lazított a mértéken a francia szimbolistákkal párhuzamosan . . .” (16–17. lap) Téves konzekvenciák ezek, s minden bizonnyal nem csak szerintem.

Szilágyi Péter szótagminősítő (prozódiai), ütemeket, verslábakat, metszeteket, lejtést, verselési karaktert megnevező (metrikai) szemlélete a legnemesebb nemzetközi és magyar verstani kutatásokkal oly mértékben tart kamacozó kapcsolatot, hogy nélküle verstanunk fejlődése is csorbát szenvedhetne. Mint minden verstani koncepció, az övé is mutat speciálisan egyénit, amivel azonosulhatunk vagy vitázhatunk. Értekezésszerű stílusának szuggesztív szépsége, mikrometrikai elemző módszerének következetes burkolása azonban csakis a gyanútlan olvasók azonosulási hajlamát segíti, a vitázókat szinte elriasztja. Metrumstatistikáinak eredendő nyomai követhetetlenek. Jellemző erre, hogy egyetlen egy versnek sem adja meg teljes metrikai leírását, holott Ady egyes korszakainak jellemzésén belül versek egész sorát részesíti metrumstatistikai mutatókban. Elemző gyakorlatának elméleti leírásával sem találkoztunk eddig, holott expressis verbis volna rá szükségünk. A számok tényeket szügerálnak, pedig a tények helyén monumentális kérdőjel emelkedik.

Ady, Szabó Lőrinc, Babits, Tóth Árpád költészete áll az elemző-értékelő tanulmányok középpontjában. A poétikai-esztétikai vizsgálatok vagy akár néhány elméleti probléma (szabadvers, aranymetszés stb.) vizsgálata számos értékes megfigyelést öszegez. Elsősorban metrikai fenntartásaink mellett is gondolatokat ébresztő, értékes kötetnek tekintjük e tanulmánygyűjteményt. Amelynek gyöngyszeme számunkra egy tematikailag alig ideillő elemzés: *Petőfi: Végszó* *** hoz.

Szuromi Lajos